

Коле ЧАПУЛЕ

ПРИДОНЕСОТ НА ПРИЛЕП ВО НОБ*)

— т е з и —

1.

ПРИДОНЕСОТ на Прилеп во НОБ е органски, неделив, дел од придонесот на македонскиот народ и на народностите на Македонија во севкупната борба на народите и народностите на СФР Југославија.

Само во контекстот на таа органска врасеност на придонесот на Прилеп во НОБ може да се согледаат неговите висински димензии, место и значење, без да се ризикува да се западне, од една страна, во неумерена еуфорија и, од друга страна, во јалово порекнување или намалување на тој придонес.

Неумерената еуфорија објективно му штети на угледот на Прилеп, сосем како што јаловото порекнување или намалувањето на тој голем придонес ги карактеризира тие што го исповедаат и практикуваат.

2.

Општите закономерности на НОБ на Македонија се закономерности и на борбата на Прилеп, се неделиво втемелени во целината на неговиот придонес.

Ке набројам само некои од нив:

а) НОБ на Македонија, во таа смисла и придонесот на Прилеп во неа, е продолжување на национално-ослободителната борба од предилинденскиот период, од самиот Илинден 1903, од борбите во 1908, од периодот на балканските и светската војна, но продолжение во нови услови, нова фаза на таа борба.

б) Таа нова фаза се одвива во коренски изменети услови.

*) Реферат изнесен на Годишното собрание на Сојузот на друштвата на историчарите на Македонија во Прилеп на 27 октомври 1978 година.

Нив ги карактеризира, пред сè, по 1912 година, а особено по 1918, распокинувањето на македонската национална територија, заминувањето на Отоманската империја од историската сцена и нејзината замена со окупациите на трите мали соседни држави над Македонија: Србија, Бугарија и Грција.

И во трите дела на Македонија новите состојби се карактеризирани со: терор, раселување, насилно менување на народниот состав на населението на Македонија, асимилација, непризнавање на македонската нација, забрана на македонскиот јазик, забрана да се создава македонска литература, забрана на секаков политички живот што би се одвивал на национална, македонска основа, сведување на образованието само на вид на асимилација на младите македонски генерации, во прв ред, преку јазикот, а потоа и преку внесување во нив туѓа национална свест.

в) Од друга страна и во самото македонско национално-ослободително движење доаѓа до коренски поместувања, од далекусежно, стратешко, значење за крајниот исход на таа борба.

Во улогата на предводник на македонската борба за национална слобода веќе застанува — работничката класа. И во трите дела на Македонија.

Со тоа самата национално-ослободителна борба се исполнува со јасна класна содржина и перспектива, што ќе рече со свест за органската, неделива, поврзаност на борбата на Македонците, и на другите народности на Македонија, со борбата на најпрогресивниот и најреволуционерен субјект на епохата — пролетаријатот.

Доаѓа до взаемно проникнување на македонската национално-ослободителна борба и борбата на пролетаријатот не само во македонскиот територијален (распокинат) контекст, туку, пред сè, во контекстот на Југославија, на Грција, на Бугарија, со еден збор во балканскиот контекст, а и со борбата на пролетаријатот на светски план.

Со сето тоа, македонската борба се осојузува судбински, со така силни сојузници, за прв пат во неговата севкупна историја, способни да ја доведат неговата борба до победоносен исход.

Впрочем, и како што ја доведоа. Се разбира, врз основите на самиот македонски влог во општата борба.

Бездруго, дека тие нови состојби во македонската национално-ослободителна борба го зацврстија на најтрајни релации оној интернационалистички курс што го исповедаше Делчев, што стана поглед на свет и практика на Илинден 1903 и што импресивно се искажа во 1908 година преку поддршката на Јане Сандански на Младотурската револуција имено како последна

можност да се зачува низ федерирањето во неа македонскиот територијален, национален, интегритет, веќе од 1904 година делен и пределуван од малите, но стрвни, балкански државички, влукучувајќи ја во нив и Црна Гора.

Основна карактеристика на борбата во новата фаза е нејзината вграденост во борбата на работничката класа и народите во државите каде што се најдоа тие делови на Македонија. И во трите дела Македонците, како борци, даваат импресивен придонес.

Фактот што само во рамките на КПЈ се постигна тој придонес, низ НОБ и револуцијата, да заврши не само со национално ослободување на Македонците во Вардарска Македонија, до создавање на СР Македонија, туку и да се обезбеди социјалистички општествен поредок и развој, зборува, пред сè, за самата КПЈ, но исто така и за состојбите во оние партии, каде што се вложуваше тој македонски придонес, а кои не смогнаа докрајно да се ослободат од напливите на хегемонистички концепти и илүзии.

Непореклив историски факт е дека докрајното и безрезервно вградување на борбата на Македонците и на народностите на Македонија во борбата на КПЈ и со тоа во борбата на останатите народи и народности на Југославија, се остваруваше дури во годините по застанувањето на другарот Тито на чело на КПЈ.

Тоа, бездруго, претставува, од една страна, непореклив доказ за генијалноста на Титовиот концепт за односите меѓу народите врз јасни основи на полна рамноправност и заедништво и во борбата и во рамноправноста, но исто така претставува, од друга страна, неодоимлив доказ за значењето на придонесот на македонските комунисти имено за докрајната победа на тој Титов концепт.

(Уште повеќе кога се знае дека тој Титов концепт, уште во тие години, претставуваше, во непосредната практика на револуционерната акција, суштествено порекнување не само на социјалдемократскиот концепт по ова прашање, туку и на конкретната сталинистичка практика.)

Партиите во оние земји каде што се најдоа делови на Македонија, меѓу другото, требаше да ја докажат својата револуционерна зрелост и врз односот кон македонското прашање. Ниту една од тие партии, освен КПЈ, не дорасте до концепт што би му бил близок на Титовиот концепт.

Причините за тоа се познати, исто како што е познат трагичниот биланс за Македонците во тие делови од Македонија.

Македонската борба и во трите дела на Македонија се јавуваше како конститутивен елемент на револуционерната акција.

Меѓутоа, до најсилен исказ таа конститутивност на македонскиот придонес дојде имено во Југославија. НОБ на Македонија беше еден од оние клучни конститутивни чинители во борбата и создавањето на СФРЈ каква што ја имаме и ја градиме денес.

Големината на македонските комунисти (во тој број и на прилепските) е што го дадоа тој придонес и што дорастеа и отстојаа како клучен конститутивен пункт на СФРЈ, сосем како што големината на комунистите од другите народи и народности се искажува во тоа што го разбраа навремено и го вградија во себеси тој македонски придонес.

Затоа и сите обиди да се разедини НОБ на Југославија секогаш како свој прв нишан ја имале Македонија. Од дните на обидот да се отцепи македонската комунистичка организација од КПЈ и да се „побугари“, па сè до денес.

Овде е местото да се каже дека востанието од 11 октомври 1941 година (а во тој контекст и самиот 11 октомври во Прилеп), покрај другите карактеристики што му се присушти има уште една карактеристика повеќе:

Востанието на Македонија од 11 октомври 1941 година е истовремено и востание против тројната окупација, новото распокинување на Македонија, против фашизмот и фашистичките окупатори и востание против континуираните интервенции на една комунистичка партија, против нејзините акции, отпрвин, да го одроди самото востание, одземајќи му го неговиот национално-ослободителен лик, да го скршне неговиот тек во насоки што, во крајот од краиштата, ќе го лишат од неговата национално-ослободителна сушност.

Ниту едно од востанијата на народите и народностите на Југославија, ниту едно од востанијата воопшто, колку што ми е мене познато, не морало да се бори истовремено на такви два фронта и да дава скапоцени и ненадоместливи жртви на обете страни од фронтот.

Вистинската зрелост и херојство на македонските комунисти доаѓа до својот полн исказ само кога се согледува, вреднува и анализира врз фонот на тие два фронта.

Во таа борба значајно место им припаѓа имено на прилепските комунисти.

3.

Кога се зборува за востанието од 11 октомври 1941 година, треба да се истакне уште една работа:

Имено, мнозина автори (во прв ред странски) кога пишуваат за 1941 година во Македонија забораваат или не сакаат да видат еден незаобиколлив факт.

Во 1941 година Кралството на Југославија се урива, докажувајќи ја не само предавничката улога на неговиот врв, туку неможноста, некадарноста тоа да опстои врз основите врз кои беше создадено.

Омразената Југославија, за која безмалку во сите документи на КПЈ, се зборува како за „зандана на народите“ престанува да постои, а со тоа и присилата врз Македонците да останат во неа.

Ја нема ни на повидок воената сила на кралска Југославија, нејзината жандармерија и полиција, ги нема институциите за поробување на народите и народностите, за угнетување на работничката класа. Значи, не постои ниту еден чинител што би бил способен да изврши штогоде присила врз Македонците одново да се определат за Југославија.

Напротив, дејствуваат насекаде во Македонија сили што имаат центрифугална мисија по однос на Југославија. Меѓу нив и КП на Бугарија.

Па сепак, македонските комунисти, на чело на својот народ, се определуваат за Југославија, за дружна борба со другите народи и народности, за НОБ темелена врз Титовиот концепт.

Не се работи, на дело, ни за онаа таканаречена „опортуност“ за која зборува дури и Коминтерна, ниту само за „непризнавањето“ на окупаторските нови граници, (макар што и тие аспекти од определувањето не се занемарливи) туку за — коренско самоопределување на еден народ имено врз национална основа.

Определувајќи се за НОБ на Југославија, станувајќи нејзин конститутивен дел, македонските комунисти се определуваат за отстојување на својата националност, за национално-ослободителниот карактер на своето востание, а против обидите за национално одродување или асимилација.

Зашто, да не се работеше за таков вид национално определување, со други зборови Македонците да не беа Македонци, туку Бугари, како што денес е модерно да се проповеда во НР Бугарија, ништо немаше да им пречи на Македонците да се вклучат и да го дадат својот придонес во НОБ на Југославија како Бугари — ако беа такви — почитувајќи ги притоа дури и размислувањата на Коминтерна за „опортуноста“ и сл.

Впрочем, врз таа основа се вклучија во НОБ на Југославија и дадоа свој непроценлив придонес за нејзината победа: Албанците, Унгарците, Италијаните, па и самите Бугари што се најдоа во границите на Кралството Југославија по 1918 година.

Карактерот на востанието во Македонија — имено да е истовремено и востание против окупаторите, од една страна, и против мешањата и саботажите на една комунистичка пар-

тија, од друга страна — е непореклив доказ имено дека востанието беше истовремено и чин на национално самоопределување за Македонците.

Определувајќи се за свое вградување во НОБ на другите народи и народности на Југославија, македонскиот народ уште еднаш, низ чинот на своето најново востание, се определуваше за својата национална самобитност.

Ниту еден братски народ, во текот на НОБ, или народност не беше поставена во такви историски услови определувајќи се за НОБ да мора истовремено да ја остојува и да ја афирмира својата национална самобитност.

Големината на македонските комунисти (во тој поглед и на прилепските комунисти) е што имаа јасна свест за карактерот на своето востание и што не дозволија ниту за миг — силите внатре во комунистичкото движење и вон од него да ја замаглат неговата сушност, неговата вистинска природа.

Големината на КПЈ е во тоа што, тргајќи од Титовиот концепт, имаше поддршка имено за тој и таков карактер на востанието во Македонија. Борбата на другарот Тито во пролетта и летото од 1941 година, понатамошната разработка на неговиот концепт за односите меѓу народите и народностите како во НОБ така и во Нова Југославија, беа од извонредно значење во борбата на македонските комунисти.

Тешкотиите што ги имаше Никола Парачунов со КП на Бугарија, тешкотиите што ги имаа Егејските Македонци со КП на Грција се темелат имено во разликите околу карактерот на востанието. И едната и другата КП не го признаваа имено тој карактер на востанието на Македонците т.е. дека востанието е истовремено и чин на борба против окупаторите и фашизмот и чин на национално самоопределување.

Познати се жртвите што мораа да ги дадат македонските комунисти во Пиринска и во Егејска Македонија не само во борбата против фашизмот, туку и на линијата на порекнувањето имено на националниот карактер на нивниот придонес во антифашистичката борба во тие земји.

Фактот дека востанието отпочнува безмалку истовремено и во трите дела на Македонија, при што само во Вардарска Македонија може да ја искаже, уште на самиот почеток својата вистинска природа и насоченост, е потврда дека и во условите на тројна распокинатост и уште пожестока окупација, 1941 година, македонското национално битие реагираше како целина, следејќи ги своите национални рефлексии.

Само така можат да се објаснат, од една страна, бесот на окупаторите, систематичноста во интервенциите и замешателствата на КП на Бугарија и континуираното порекнување на ма-

кедонската самобитност во КП на Грција, безмалку како синхроности.

Само така можат да се објаснат, од друга страна, масовните херојства во Македонија и масовната поддршка на народот, брзото прераснување на востанието во сенародно.

Гледани и вреднувани од таа перспектива, годините 1941 и 1942, за македонските комунисти се најтешки, најсудбински и најхеројски.

Не е тешко да се согледаат последиците македонските комунисти да беа поразени во нивната борба.

Победата што ја извојуваа, со големи жртви и по тешки битки, при кои не се знаеше кој од двата фронта, на кои беа присилени да се борат истовремено македонските комунисти, е потежок, поопасен и која од постојаните офанзивни против востанието во Македонија, од страна на обата фронта, напати со прецизна временска синхронизираност, може да биде попогубна, уште повеќе што борбата на таканаречениот втор фронт (против интевенциите и замешателствата на КП на Бугарија) се водеше со сердства против кои македонските комунисти мораше да покажат не само херојство, туку и вонредна политичка и револуционерна мудрост и зрелост — е од решавачко значење не само за судбините на НОБ на Македонија, туку и за НОБ на Југославија и за судбината на СФР Југославија воопшто.

Победата извојувана во тие години, особено во 1942, без врска со Тито и ЦК на КПЈ, со Врховниот штаб, при што македонските комунисти мораа да ги отстојуваат и двата фронта, допрва ќе се димензионира себеси во своите вистински димензии и историско значење.

Денес може да се каже дека имено победата што ја извојуваа македонските комунисти 1941 и 1942 година беше темелот што овозможи така брзо да се разгори востанието во 1943 и 1944 година.

За победите и за разорот на востанието во 1943 година од пресудно значење беа битките и победата на македонските комунисти во 1941 и 1942 година.

Без вистинското вреднување на годините 1941 и 1942 — не е можно ни вистинско вреднување на НОБ во Македонија, воопшто.

Тука и лежи објаснувањето зошто КП на Македонија даде толку големи и незаменливи жртви имено во годините 1941 и 1942.

Тука лежи и објаснувањето зошто имено пробивањето на таканаречениот втор фронт во Македонија, во годините 1941 и 1942, отвори така широки простори за разгор на востанието.

На прилепските комунисти и на тие прилепчани во тие години им припаѓа едно од челните места.

За тоа дека востанието отпочна во Прилеп на 11 октомври 1941 година — мислам дека нема посебна потреба да зборувам.

Меѓутоа, сакам да подвлечам дека сето време на окупацијата Прилеп не престана да биде своевидна слободна територија на НОБ на Македонија, а КП на Прилеп вистински раководител и на НОБ и на севкупниот градски живот, единствена политичка сила во градот и вистинска власт.

Окупаторските власти, и покрај тоа што беа најмодерно вооружени и бројно силни, и покрај тоа што ги држеа во своите раце институциите на власта и на теророт, мораа сите години на окупацијата да ги поминуваат во Прилеп во состојба на постојана опсаденост.

Ним не само што не им успеа ниту еден миг да го ископачат комунистичкото движење во Прилеп, како што се закануваа, туку мораа да сведочат дека тоа комунистичко движење, пред нивните очи, се преточува во општ, градски, простум и востание.

Им остана да се утешуваат само со жаловите исклучоци од општоградското поведење и со теророт, при што и на отј фронт ги губеа битките едностојно.

Затоа и придонесот на Прилеп никако не може да се измери ако се мерат само неговите организирани и организациски аспекти, само бројот на организирани учесници во НОБ или само жртвите.

Останува голем дел од оној градски простум, така карактеристичен за Прилеп, голем дел од вистината дека секој прилепски дом се претвораше во тврдина на отпорот и на борбата против окупаторите, а во прв ред против националното одорудување против кој бастион окупаторските сили дневно ја докажуваа својата бессилност и жаловост, останува голем дел од оној анонимен придонес, така реален во годините на борбата, кој постојано далеку ги надрастуваше организационите форми.

На историската наука и на литературата останува допрва да го искажат тој придонес на Прилеп во НОБ, неговиот вистински раст, далекусежноста за општомакедонската и општојугословенската борба, неговото вистинско значење.

Уште повеќе што се длабоки корењето на тој прилепски простум, и што придонесот во НОБ претставуваа само нова фаза од општата борба и придонес на Прилеп во национално-ослободителната борба на македонскиот народ и на народностите на Македонија.

(Премисла на овие тези беше да се разработи и дел од тој континуитет, но пречките што не зависеа ниту од мојата добра волја, ниту од моите можности, засега го одложија тој дел од тезите).